

A pedagógusok pedagógiája

Az ELTE Neveléstudományi Intézetének munkacsoportja a fenti címen jelentette meg a legújabb pedagógus-kutatásának eredményeit.

A jelen vizsgálat előzménye az 1989-ben közzétett kutatás. (1) Ennek adatait 1981 és 1983 között gyűjtötte össze a hasonló felállású műhely, több mint 3000 kérdőív és 100 interjú segítségével. Az akkori vizsgálat célja a mostanihoz hasonlóan kettős volt. Egyrészt feltárni az iskola valóságát, másrészt összegyűjteni a pedagógia, a pszichológia és a szociológia köréből azokat az elméleteket, amelyek hatékonyá tehetik a pedagógiai munkát. A kettő összevetésével kidolgozható a pedagógusképzés olyan rendszere, amely hozzásegít a mesterség alaposabb elsajátításához.

Az újabb vizsgálat hasonló célt tűzött ki maga elé. A különbség az, hogy az utóbbi esetben a kutatás tárgyának hangsúlya az iskola valóságának feltárásáról a pedagógusok nézeteire és azok tartalmára, összefüggéseire tevődött át. A munkacsoport célja volt feltérképezni a pedagógusok meglévő – többnyire rejtett – gondolkodását, és ennek megfelelően a képzésben lehetőséget adni olyan elméleti és gyakorlati ismeretekkel való találkozásra, amelyek által a nézetek megváltoztathatók, fejleszthetők, így segítséget nyújtanak a hatékony pedagógiai munkához.

A kutatók fő kérdésfeltevése az volt, hogy vajon felsorakoztathatók-e az egyes pedagógusok nézetei egyetlen pedagógiai paradigma mentén, amely konzekvensen meghatározza a mindennapi gyakorlatukat és döntéseiket. Fellelhetők-e és milyen mértékben lelhetők fel a pedagógusok gondolkodásában a korszerű nevelés elméletei?

Az elmélet és gyakorlat közötti kapcsolat megragadására választotta a műhely a nézetek vizsgálatát. A kutatást a gyakorlat oldaláról indult, tevékenységközpontú megközelítés jellemzi. Elméleti alapjait (2) tekintve a legutóbbi évtizedek azon hazai és nemzetközi kutatásainak vonulatába tartozik, amely a kognitív pszichológiai irányzatra és a konstruktivizmusra épül.

A kutatásban egyaránt helyet kaptak a nevelésre vonatkozó elméleti és a gyakorlati tevékenységgel kapcsolatos tartalmak is.

A csoport tagjai – *Falus Iván, Golnhofér Erzsébet, Kotschy Beáta, Lénárd Sándor, Nahalka István, Petriné Feyér Judit, Réthy Endréné, Szivák Judit, Vámos Ágnes* – a pedagógusok gondolkodását a következő területek mentén vizsgálták:

- a neveléssel kapcsolatos nézetek;
- a tanításról alkotott nézetek;
- a gyerekekről, diákokról vallott nézetek;
- az oktatás céljáról szóló nézetek;
- a tudásról alkotott tudás;
- a motiváció megítélése;
- a differenciálásról vallott nézetek;
- az oktatási módszerek kiválasztására és alkalmazására vonatkozó nézetek;
- az értékelésről alkotott nézetek;
- és az iskolai munka tervezésével kapcsolatos nézetek.

A látszen működő gondolkodás megismeréséhez a kutatók a strukturált interjú eszközét választották, két területen (a motivációról és az értékelésről alkotott nézetek vizsgálatánál) kiegészítve a pedagógiai kutatásokban ma még újdonságnak számító metaforaelemzéssel. Az eszköz újszerűségére való tekintettel a 12. fejezet elején áttekintést kapunk a metaforaháló pszicholingvisztikai alapjairól és elemzésének metodikai vonatkozásairól. Így ez a rész módszertani segédletként is használható.

A kutatócsoport tagjai a felsorolt területeket felosztották egymás között, és összefoglalták azok elméleti háttérét. Ennek megfelelően külön-külön leírták a hipotéziseiket és ehhez kapcsolódva megfogalmazták az interjú kérdéseit, majd a részterületek összehangolása után közösen állították össze a végleges kérdéssort.

Az interjú 87 pontból áll, amelyből 17 a háttérváltozókra vonatkozik, a többi pedig a gondolkodás feltárását szolgálja. A kutatásban részt vevők törekvése az volt, hogy a kérdésekből a lehető legkevesébe tűnjön elő az általuk felrajzolt paradigmák rendszere, és minél több adat kerüljön felszínre a tanárok saját gondolkodásából. Ezért többnyire nyílt kérdéseket fogalmaztak meg, sok esetben az elfogadás vagy elutasítás mértékét vizsgálta a szituációhoz kötötten, illetve az egy-egy állítással való egyetértés szintjét mérték.

A vizsgált minta száz főből állt, akiket főként budapesti közoktatási intézményekből és néhány vidéki iskolából választottak ki véletlenszerűen. Reprezentativitásra az életkor, a nem és a tanítási feladat szerint törekedtek. Általános iskolai alsó és felső tagozatban tanító pedagógusok, gimnáziumi tanárok, szakközépiskolában közismereti és szakmai tárgyakat oktatók kerültek a mintába. Az interjúk felvétele 1998-ban és 1999-ben történt.

Az adatok elemzését az adott téma felelősei külön-külön végezték el, majd megbeszéléseken keresztül rajzolódott ki a több területet átfogó összefüggések rendszere.

Minden témában elkészültek a gyakorisági elemzések és a hipotéziseknek megfelelően az egyes változók közötti összefüggések vizsgálata, majd a munkacsoport tagjai egyeztetés útján tárták fel a teljes kutatást átfogó eredményeket.

A vizsgálat összes eredményének és következtetésének bemutatására nem vállalkozhatunk, de talán a főbb megállapítások szemléltetésével érzékeltethetővé válik, hogy milyen kép rajzolódott ki a kutatók számára a pedagógusok gondolkodásáról. A szerzők három területen végezték el az eredmények összegzését.

A pedagógusok neveléssel kapcsolatos nézetei

Az iskola funkcióiról, a nevelésről, a gyermekről, a tanításról szóló nézetekben az iskola hagyományos funkciói tükröződnek, sorrendben: a személyiség fejlesztése, a tudás, az intellektuális képességek gazdagítása, a kultúra átadása, a társadalmi normák elsajátítása. A társadalmi funkciók közül a családi hátrányok kompenzálása és az esélyegyenlőség biztosítása kapnak hangsúlyt a pedagógusok válaszaiban.

A tanárok nevelésről alkotott elképzelésére a normativitás a jellemző, preferáltak munkájukban az intellektuális értékek és az erkölcsi nevelés. A tanulók fejlesztése alatt sok esetben az intellektuális képességek fejlesztését értik. A tanítással kapcsolatosan jellemző a tananyag-központúság.

A pedagógiai folyamatban a tanárok gondolkodása a befogadást emeli ki, kevés hangsúly esik a tanulói aktivitásra. A pedagógusok hajlamosak arra, hogy sikereikben saját szerepüket fogalmazzák meg, míg a kudarccokat a tanulóknak és a családi, társadalmi környezetben rejlő okokkal magyarázzák.

A pedagógusok megismeréssel kapcsolatos nézeteire a pozitívizmus a jellemző. A többség a szaktudományok rendszeréhez igazítja a tudás tantárgyakba való szervezését.

A tanárok jelentős része a képességet az iskolai teljesítménnyel azonosítja, amely egyben a differenciálás alapját is képezi. A differenciálást ismerő és alkalmazó pedagógusok csoportja azonban nem egyezik meg feltétlenül azokéval, akik hisznek a gyermek nevelhetőségében és fejlesztetőségében.

A pedagógusok nézeteiben fontos szerep jut az oktatási módszereknek.

A pedagógiai tudásrendszer koherenciája

A kutatócsoport nem talált a pedagógusok felfogását meghatározó koherens nézetrendszert, amely konzekvensen meghatározná a mindennapi munkájukat. A vizsgálatban részt vevők gondolkodásában megjelenő válaszok esetlegesek, döntéseik szituációfügg-

gők, nem tartoznak határozottan egyetlen paradigma irányítása alá sem. Nézeteik egymással lazán kapcsolódó területekből állnak.

Nem találtak ezzel kapcsolatban szignifikáns különbséget a vizsgált pedagóguscsoportok között.

Az oktatás céljával kapcsolatos nézetek elemzésénél viszont összefüggést tártak fel a kutatók a tanításban eltöltött évek és a pedagógusok nézetei, döntéseiknek következetessége között. Minél több időt töltött tanítással a pedagógus, annál több állandóságra utaló elem található a gondolkodásában, és ezt a tapasztalaton kívül nem befolyásolja a diploma megszerzésének éve és az életkor sem. A kezdő tanárok döntéseiben még több a szituatív elem, a régóta pályán lévők esetén megbízhatóbban körvonalazódik ki egy gondolkodásmód.

Módszertani megállapítások

Figyelemre méltó megállapítás, hogy módszertani problémát jelentettek a nyelvi nehézségek. Az elméleti szakember, a kutató nyelvhasználata eltér a gyakorló pedagógusok nyelvhasználatától. Ez különösen az értékelendő állítások megfogalmazásával és értelmezésével kapcsolatban jelentett problémát.

A munkacsoport kötete olyan kutatásról számol be, amely a pedagógia elméletének és gyakorlatának kapcsolódását és annak lehetőségeit vizsgálta. A szerzők eredményeik mellett még nem tekintik befejezettnek a pedagógiai tudás feltárását, úgy vélik, a nézetek még mélyebb megismeréséhez és feltérképezéséhez további munkára van szükség. Eredményeik és megállapításaik azonban sokunkat készíthetnek megfontolásra és továbbgondolásra mindennapi tevékenységünkben.

Példaként említik a szerzők a „képesség” kifejezést, amely a kutató számára pszichológiai fogalmat, procedurális tudást jelent, a gyakorló pedagógusok pedig főként a tanulói teljesítményt értik rajta.

Végezetül még néhány érdekes részeredmény a vizsgált területekről.

A nevelésről

A társadalmi változások lassan éreztetik hatásukat az iskolai nevelésben. A pedagógusok számára az utolsó helyen szerepelnek az individuális nevelési értékek, mint például a vállalkozó szellem.

A tanárok munkájuk sikerességében nagyobb szerepet tulajdonítanak a személyiségüknek, mint a képzettségüknek.

A gyerekek fejleszthetőségébe vetett hit nem egyértelmű, a pedagógusok szerint a fejleszthetőség inkább eredeti adottság, mint pedagógiai munka eredménye.

A tanításról

A befogadásra és önaktivitásra épülő két tanítási nézet jól kivehetően körvonalazódott az elemzések során. A tanulás fogalmának értelmezésében az „átadás-befogadás” kap nagyobb hangsúlyt, kevésbé jellemző az önaktivitást kiemelő gondolkodásmód.

A gyerekekről, diákokról

A pedagógusok a gyermekek helyzetét a mai társadalomban rossznak ítélik, az iskola ezzel kapcsolatosan sokkal pozitívabb szerepű a nézeteikben.

A tanárok számára általában fontos a jó tanár-diák viszony, de elsődlegesen a munka hatékonysága miatt.

A pedagógusok gondolkodásában a gyermekkor képe egységes, differenciálatlan a nem, a kor, a szocializáltság szempontjából.

A motivációról

A pedagógusok nézeteiben fontos helyet foglal el a motiváció. Valós helyzetként a mintában szereplők a diákok külső motiváltságát tartják jellemzőnek (érdemjegy, szülőknak megfelelni akarás), míg az általuk ideálisnak vélt inkább a belső motiváltság (tudásvágy, érdeklődés) volna. Érdekes, hogy míg a sikertelenségek okai között nem, a tanulói motivátlanságban felismerik a tanár szerepét.

A differenciálásról

A pedagógusok nagy része ismeri a differenciálás módszereit és pozitívan viszonyul hozzá. A kép azonban ellentmondásos, mert a kutatóknak nem sikerült kapcsolatot találni a differenciálás – és a pedagógus gyermekszemlélete, az iskola funkcióiról alkotott válszok, az oktatás célja, a motiváció és az értékelés témakörök között.

A módszerekről

A tanárok többsége nyolcnál több módszert alkalmaz, amelyet válaszaik szerint szakmódszertani és didaktikai tanulmányaik során sajátítottak el, illetve az őket tanító tanárok tevékenységéből figyeltek meg. Szakmai továbbképzéseken az újgenerációs módszerek megismerése a jellemző, de ezeket a megkérdezetteknek csak körülbelül 50 százaléka alkalmazza. Az adott módszerek kiválasztásánál sok szempontot figyelembe vesznek, és ezek valóban fontos szempontok.

Az értékelésről

A megkérdezettek érzelmi síkon közelítik meg az értékelést, „szüksége rossz”-nak tekintik, olyan valaminek, amivel nem szeretnek foglalkozni, de kell. Bizonytalanságok rajzolódtak ki a tanárok nézeteiben az értékelés viszonyítási alapjával kapcsolatban, a tudás vagy a személyiség pontos fogalmával kapcsolatban, amelyek befolyásolhatják az értékeléshez kapcsolódó negatív érzéseiket.

Az iskolai munka tervezéséről

A pedagógusok a tervezést fontosnak tartják, de ez nincs összefüggésben a tervezés tudatosságával. A kötelezően előírt tervezésnek eleget tesznek, a már nem kötelező tematikusság nem jellemzi a pedagógusokat.

A munkacsoport kötete olyan kutatásról számol be, amely a pedagógia elméletének és gyakorlatának kapcsolódását és annak lehetőségeit vizsgálta. A szerzők eredményeik mellett még nem tekintik befejezettnek a pedagógiai tudás feltárását, úgy vélik, a nézetek még mélyebb megismeréséhez és feltérképezéséhez további munkára van szükség. Eredményeik és megállapításaik azonban sokunkat készíthetnek megfontolásra és továbbgondolásra mindennapi tevékenységünkben.

Ajánlásként leghitelesebben talán a könyv hátsó borítóján megfogalmazott sorok idézhetők: „A könyv széles olvasóközönséghez szól: egyrészt gyakorló pedagógusok, a tanárképzésben és továbbképzésben részt vevő oktatók, hallgatók kaphatnak értékes információkat önismeretük fejlesztéséhez, reflektív gondolkodásukhoz, munkájukhoz, másrészt a neveléstudomány kutatói számára tartalmaz új ismereteket.”

Jegyzet

(1) Falus I. – Golnhofer E. – Kotschy B. és mtsai (1989): *A pedagógia és a pedagógusok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

(2) Az ismertetett mű 15–27. oldalán